

Hitit Savaş Dönemlerinde Dinin Kullanımı

Murat TURGUT¹

Öz

Antik Çağ'dan günümüze kadarki toplumların çoğu dinin günlük hayatta olduğu gibi savaşlar üzerinde de önemli etkisinin olduğuna inanmışlardır. Çağdaşı diğer toplumlar gibi Hititlerde de din neredeyse her alanda etkili olmuştur. Bu alanlardan birisi de savaştır. Din Hitit savaşlarında önemli rol oynamıştır. Savaşa çıkmadan önce savaşın sonucunu kehanet yolu ile öğrenmeye çalışmışlardır. Savaşın sonucunu etkileyebilsinler diye tanrılara sunular gerçekteşirmişlerdir. Ayrıca savaş sırasında gerçekteşirdikleri arınma ritüelleri ile orduyu arındırmışlardır. Bu makalede arkeolojik ve yazılı belgelerin ışığında savaş öncesi, savaş dönemi ve savaştan sonraki dönemlerinin din ile nasıl ilişkili olduğu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tanrısal destek, Askeri mücadele, Askeri Sefer, Tanrısal yardım, Kehanet

The Usage of Religion in the Hittite War Periods

Abstract

A great majority of societies from antique times to modern times, believed to religion had a significant influence on wars like as in daily life. Religion had a significant influence on all areas of Hittite culture like as other contemporary societies. One of these areas was war. Religion played a significant role on the Hittite's wars. Hittites tried to learn to results of wars before go to war through prophecy. They offered various offering objects to theirs deities as deities could impact to result of war. Also they purified to army through various purification rituals during war. In the light of writing and archaeological documents, it examined that Hittites how was in relation with religion in the prewar period, war period and situations of post-war period.

Key Words: Divine support, Military struggle, Campaign, Divine assistance, Oracle

Atf İçin / Please Cite As:

Turgut, M. (2022). Hitit Savaş Dönemlerinde Dinin Kullanımı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1218-1233.

Geliş Tarihi / Received Date: 31.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.04.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mturgut@selcuk.edu.tr - muratturgut09@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-1056-5737

Giriş

Devletlerin diplomatik yani barışçıl çözümleri terk ederek çeşitli amaçlarla yaptıkları fiziki mücadele olarak tanımlanabilen savaş, insanlığın kökenine kadar gidebilen bir geçmişe sahip olmuştur. Kutsal kitaplara göre ilk savaş olarak nitelendirilebilecek mücadele Habil ile Kabil arasında yaşanmıştır. Bilindiği üzere zaten birbirleri ile çeşitli sebeplerle arası açık olan kardeşlerden Kabil, tanrıya sunduğu ürünlerin tanrı tarafından beğenilmemesine öfkelenerek kardeşi Habil'i öldürmüřtür². Yani kutsal kitaplara göre ilk savaşın sebebi tanrıya sunu meselesi olmuştur.

Tarihi süreç içerisinde insanların veya toplumların birbirleriyle olan savaşlarının çok çeşitli sebepleri olmuştur. Tanrıya yapılan sunu ile başlayan bu sebepler tarihi süreç içerisinde medeniyetler ve teknolojinin de gelişmesiyle gittikçe çoğalmıştır. Eskiçağda savaşların genellikle yaşam alanı elde etmek, yiyecek – içecek gibi yaşam malzemelerini ele geçirmek, ticaret, yabancı toprakların elde edilmesiyle yaşanacak olan gurur, yöneticilerin hırsı, intikam, askerlerin zafer kazanma arzusu ve onları oyalamak gibi sebeplerden çıkmış olabileceği belirtilmiştir (Case, 1915, s. 198). Belirtilen sebeplerden de fark edilebileceği gibi tarihin ilk dönemlerindeki savaşların sebepleri arasında din gösterilmemiştir. Bu durum dinin eskiçağda savaş sebebi olmadığı anlamına gelmemelidir ancak diğer sebeplere oranla da çok az derecede sebep olduğu söylenebilir.

Hitit tarihine baktığımız zaman da Hititlerin eskiçağdaki diğer toplumlar kadar savaşçı bir toplum olduğunu söyleyebiliriz. Lorenz ve Schrakamp, Hitit tarihinin genelinin savaşların tarihi olduğunu ifade etmişlerdir (Lorenz ve Schrakamp, 2011, s. 125, 127). Bu ifade bir bakıma doğru sayılabilir çünkü Hititlerin yazılı belgelerinin büyük çoğunluğunun askeri mücadeleler ile dini belgeler olduğu yapılan çalışmalardan öğrenilmiştir.

Hitit yazılı belgelerinden öğrenildiği üzere Hititler, ordudaki hiyerarşilerini çeşitli şekillerde yazmışlardır. Yazılı belgelerinde sürekli ordularından bahsederlerken (LÜ)UKU.Uşterimini kullanmışlardır (Beal, 1992, s. 37).

Hititlerin kuruldukları bölgenin kış aylarında soğuk ve karlı bir iklime sahip olmasından dolayı askeri seferlerini genellikle havaların ısındığı yani bahar ve yaz aylarında gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Askeri seferleri hakkında bilgileri kaydetmiş olan Hititler bazı istisnai belgeleri hariç tutacak olursak genellikle savaşın nasıl yürütüldüğu konusunda detaylı bilgi vermemişlerdir. Kralların yıllıklarında belirttikleri askeri seferlerin de belirli bir anlatım kalıbı içerisinde oldukları düşünölmektedir (Lorenz ve Schrakamp, 2011, s. 142, 143).

Savaşların yürütölmesi konusunda Hitit yazılı belgeleri detaylı bilgiler vermese de bu belgelerden dini faaliyetlerin savaşlardaki etkisini, savaş dönemlerinde orduda ve sivil insanların gündelik hayatlarında dini faaliyetlerin ne şekillerde devam ettirildiği, savaşın başarıya ulaşması için ordu içerisinde yapılan uygulamaları ve savaş sonrasındaki dönemde dini öğrenebilmekteyiz.

Savaş Nedeni Olarak Din

Tarih boyunca gerçekleştirilen savaşların birçok sebebi olmuştur. Bu sebeplerin en önemlilerinden birisi de dini inançlardır. İnsanlara barış getirmesi gereken dinin savaşların sebebi olarak görölmesi bir çelişki ortaya çıkarmıştır. Ancak dinin savaş sebebi olmadığı, yönetici kesimin ve din adamlarının dini öne sürerek savaş çıkarttıkları belirtilmiştir (Kayıklık, 2007, s. 253.; Popovski, 2009, s. 1).

Tarihi süreç göz önüne alındığı zaman sebebi din ya da dinmiş gibi gözöken savaşların Eskiçağ'da çok olmadığı görölmektedir. Din sebepli savaşlar Eskiçağın sonlarından itibaren artmaya başlamış ve özellikle Ortaçağ döneminde büyük artış göstermiştir.

Hititlerin yapmış oldukları savaşların nedeni olarak dinsel sebepler çok az da olsa görölmüştür. Ahhiyava kralı ile adı tespit edilemeyen Hitit kralı arasındaki mektuplaşmada, Hitit kralı çıkan dışmanlığın sebebini, Aşşuwa Krallığından Ahhiyava hakimiyetine geçen bazı adaların aslında Fırtına Tanrısı tarafından

² Yaratılış, IV 1 – 8: “*Adem karısı Havva ile yattı. Havva hamile kaldı ve Kayın'i doğurdu. “Rab'bin yardımıyla bir oğul dünyaya getirdim” dedi. Daba sonra Kabil'in kardeşi Habil'i doğurdu. Habil oban oldu, Kabil ise ifti. Günlere geçti. Bir gün Kabil toprağın ürünlerinden Rab'be sunu getirdi. Habil de sürüsünde ilk doğan hayvanlardan bazılarını, özellikle de yağlarını getirdi. Rab Habil'i ve sunusunu kabul etti. Kabil'le sunusunu ise reddetti. Kabil çok öfkelen-di, suratını astı. Rab Habil'e, “Niçin öfkelen-din?” diye sordu, “Niçin surat astın? Doğru olanı yap-san, seni kabul etmez miyim? Ancak doğru olanı yap-ma-zan, günah kapıda pusuya yatmış, seni bekliyor. Ona egemen ol-mal-sın.” Kabil kardeşi Habil'e, “Haydi, tarlaya gidelim” dedi. Tarlada birlik-te-yken kardeşine saldırıp onu öldürdü.” I. Yuhanna, 12: “Şeytan'a ait olup kardeşini öldüren Kabil gibi olmayalım. Kabil kardeşini neden öldürdü? Kendi yaptıkları kötü, kardeşinin yaptıkları doğru olduğu için öldürdü.”*

kendisine verilmiş olması ile açıklamıştır³. Hitit kralının bu düşüncesi, o topraklarda doğal olarak hak iddia etmesine ve bu durum belki de Ahhiyava Hitit arasındaki mücadelelerin sebebi olabilmesine yol açmıştır.

Arnuwanda – Ašmunikal çifti tarafından Kaška saldırılarına karşı yapılan duada, Kaška'lıların Hitit topraklarına saldırmalarının sebebi, Kaška tanrıları olarak gösterilmiştir⁴. Böylece kraliyet çifti Kaška toprakları üzerine gerçekleştirecekleri askeri seferin sebebini hem Kaşkalılara hem de onların tanrılarına yüklemişlerdir.

Hitit Dininde Savaşla İlgili Bazı Tanrılar

Hitit dini inanç sisteminde bazı tanrılar savaşla ilişkili olarak görülmüşlerdir. Krallığın ilk dönemlerindeki yazılı belgelerde geçen tanrı sayısı çok az olmuştur. Krallığın ilerleyen dönemlerinde bu sayı giderek artmış ve son dönemlerinde ise oldukça fazla tanrı sayısına ulaşılmıştır. Son dönem krallarından birisi olan IV. Tuthaliya'ya ait kült metnine göre, Istar, Ninatta- Kulitta, Marduk, Hašammili, Zababa, Hatti'nin Zababa'sı, Ordunun Zababa'sı, Harnunnuwa kentinin Zababa'sı, Illaya kentinin Zababa'sı, Kizzuwatna'nın Zababa'sı Hitit dininin önemli savaş tanrıları arasında yerlerini almışlardır⁵.

Fırtına Tanrısı Teşup, Hititlerin savaşla ilgili tanrıları arasında en başta gelmektedir. Hititler tarafından ülkenin sahibi olarak görülen Fırtına Tanrısı aynı zamanda Hitit ordusunun da sahibi olmuştur⁶. Ayrıca Fırtına Tanrısı, Hititler tarafından gerçekleştirilen bazı kutlamalardaki savaş oyunlarında da görülmüştür. Bu savaş oyunlarından birinde harp çalan üç kişilik bir grup Fırtına Tanrısı ile temsili savaş yapmışlar ve tanrıya yenilmişlerdir⁷. Ritüel kutlamalarından da görüldüğü üzere Hitit askerlerinin sahibi olan Fırtına Tanrısının aldığı galibiyet kralın galibiyeti olarak da görülmüştür. Fırtına Tanrısının kralı belirleyerek ülke topraklarını yönetmesi için krala vermesinden dolayı bu durum normal olarak düşünülmelidir.

Fırtına Tanrısından sonra ülkedeki savaşla ilgili en çok ön plana çıkan tanrıça Istar gibi görülmektedir. Istar hem kadınsı hem de erkeksi özelliklere sahip bir tanrıça olmuştur. Onun erkeksi yönü özellikle savaşçı özelliklerinde kendisini göstermiştir. Bu doğrultuda görsel sanatlarda kutsal silahı olan gürz ve topuz ile birlikte tasvir edilmiştir⁸. Ayrıca Hititler tarafından da savaşın tanrıçası olarak da düşünülmüştür.

Savaş alanlarında gözüken ve savaşçı özelliklere de sahip bir diğer tanrısal varlık Hašammili olmuştur. II. Murşili'nin yıllıklarının dokuzuncu yılında kral, Azzi Hayaşa bölgesine girmeyip güneye doğru Piggainarešša'ya gitmiştir. Kente baskın yapmadan önce, Hašammili tarafından savaş alanına bir müdahale olmuş, tanrı tarafından yapılan bir sisle Hitit ordusu düşmana karşı gizlenmiştir⁹.

Iyarri Hitit panteonunun önemli tanrılarından olmuştur. Savaşçı özelliklere sahip olan bu tanrı Eski Yunan dininde Savaş tanrısı olan Ares'in öncülü olarak görülmüştür. MÖ 14. ve 13. yüzyıllarda Hititler tarafından yapılan antlaşmalarda şahit olarak yer almış ancak antlaşmalarda yeminin garantörü veya barışı oluşturan tanrı olarak gösterilmemiştir (Millington, 2013, s. 549). Iyarri, Fırtına Tanrısı ve Istar'da

³ KUB 26.91 öy 1 – 7: “*∞, Büyük Kral, Ahhiyava ülkesinin kralı Hatti Ülkesinin kralı, Büyük Kral, Kardeşine şöyle söyler: ... düşmanlık patlak vermişti ... ortaya çıkmıştı. Ve ...'nin ölülere ... Kardeşim, sen bana ... yıl içinde (şöyle) yazmıştın: “Ben senin adalarının hiçbirini senden almadım. Aššunwa Krallığı'ndan sana miras kalan senin adalarını, Fırtına Tanrısı bana bağış olarak verdi. Şimdi Aššunwa Kralı, Ahhiyava Kralı iyi ilişkiler içerisinde.”* Hoffner, 2009, s. 291.

⁴ CTH 422: “*Ve sonra şöyle konuşur: “Ey Kaska ülkesinin tanrıları! Sizleri de toplantıya çağırıldı. Gelin yiyin, için! Sizce karşı yaptığımız suçlamaları duyun! Hatti ülkesinin tanrıları size hiçbir şey yapmadılar... Fakat siz, Kaska ülkesinin tanrıları, savaşı başlattınız. Sizler, Hatti ülkesinin tanrılarını yerlerinden attınız, oraları kendiniz aldınız. Kaska belki de savaşa başladı. Hititlerin elinden kentlerini aldınız, onları tarlalarından, arazilerinden sürdünüz, bağlarından çıkardınız. Hatti ülkesinin tanrıları ve Hitit halkı kanlı bir öf istiyor. Hatti ülkesinin tanrıları ve Hatti insanların öcü sizi etkileyecektir, Kaska ülkesinin tanrıları ve insanları!...”* Başol, 2006, s. 83.; Dinçol, 1982, s. 64, 65.

⁵ Haas, 1994, s. 363. Belirtilen bu tanrılar haricinde de Hitit pantheonunda savaş ile tanrısal varlıkların bulunduğu bilinmektedir.

⁶ IBoT 1.30 1 – 5: “[Kral] tanrıların önünde eğildiği zaman, GUDU rahibi şöyle dua eder: “Tabarna-Kral tanrılarla boş olsun! Topraklar sadece Fırtına Tanrısındır ve gökyüzü ile yeryüzünün askerleri sadece Fırtına Tanrısındır. O, Labarna'yı kral ve yönetici yaptı.” Taggar – Cohen, 2006, s. 253.

⁷ KUB 15 52 + KUB 34 116 ay. V: “[Kent kapısının] karşısında (ve) tanrının buhurunda harp çalan ve üç kişiden oluşan bir grup, savaşıyormuş gibi yere eğilir ve Fırtına Tanrısı ile bir savaş gösterisi yapar. ... Yukarıda damda durmakta olan bir purapši- rahibi krala karşı zafer müjdesini (?) şöyle ilan eder: “(Ey) kral, sakın korkma! Fırtına Tanrısı (senin) düşmanları(nu) ve düşman ülkelerini teker teker sen kralın ayaklarına serecek...” Ünal, 2004, s. 105. Metnin çok az farklı bir yorumu Arkan tarafından da yapılmıştır: “Yukarıda damın üzerinde durmakta olan purapši-rahibi kralın karşısında cesaret verici (sözleri) şöyle söyler: “Ey kral, korkma! Fırtına Tanrısı (senin) düşmanları(nu) (ve) düşman ülkelerini sen kralın ayaklarının altına koyacak ve sen onları boş çanaklar gibi kıracağını.” Arkan, 2003, s. 48.

⁸ Hitit ve Hurri dünyasında Tanrıça Istar'ın savaşçı özelliğinin Aşk ile ilişkili özelliklerine göre daha ağır bastığı da belirtilmiştir. Bryce, 2004, s. 147.

⁹ KBo 4.4 ay. III 33 – 35: “*ve kudretli Fırtına Tanrısı, efendim, Hasam(m)ili, efendim, beni çağırır ve beni gizli tuttu ve hiç kimse beni göremedi.”* Haas, 2008, s. 135.

görüldüğü gibi barışın garantörü ya da taraflar arasında barışı oluşturan tanrı olmamıştır. Ayrıca bu tanrı Hitit ikonografisinde de bazı silahlarla tasvir edilerek savaşa ait özellikleri ön plana çıkartılmıştır.

Hitit panteonunda Zababa ismiyle tanımlanan Mezopotamya kökenli bir savaş tanrısı da bulunmaktadır. Urşu kenti kuşatması metninde de görülebildiği üzere bu tanrı adına bir marş / şarkı ya da ilahi bulunmaktadır. Hitit ordusu kuşatma sırasında veya askeri eğitimlerinde bu marşı söylemişlerdir¹⁰.

Tanrıların Hitit Savaşlarındaki Rolü

Tanrılar tarafından Hatti topraklarını yönetmesi için görevlendirilen Hitit kralları savaşa çıkmadan önce bazen tanrıların onayını kehanet aracılığı ile alma gereksinimini duymuş ya da yazılı belgelerinde tanrının onayı ile hareket ettiğini belirtmişlerdir. Hititler, tanrının onayı ile çıktıkları bu seferlerde tanrılarından destek almışlar ve bu sayede birçok savaştan galip ayrılmışlardır.

Hitit kralı I. Hattuşili'ye ait yıllıkların üçüncü yılında, Arinna'nın Güneş Tanrıçası tarafından desteklenmesi ve savaşta kendisinin önünde koşması sayesinde, etrafındaki tüm düşmanlar karşısında zafer kazandığını belirtmiştir¹¹. II. Murşili dönemine ait olan ve babası I. Şuppiluliuma'nın başarılarının anlatıldığı belgelerden birinde, I. Şuppiluliuma'nın babası ile birlikte askeri sefere katıldığı ve bu seferde tanrıların onlara yardım etmesiyle Maşa ülkesi ve Kamala kentini yakıp yıkarak ele geçirdikleri anlatılmıştır¹².

Dedesı ve babasının kahramanlıklarını, savaşlardaki galibiyetlerini tanrıların desteğine bağlayan II. Murşili, kendi faaliyetlerinden bahsederken de yine tanrıların desteğini belirtmeyi ihmal etmemiştir. Kaşka kabilelerine karşı yapılan bir seferi anlatırken başta Fırtına Tanrısı ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası olmak üzere bazı tanrıların yardım ettiğini ve bu sayede bir yıl içerisinde kentleri ele geçirdiğini belirtmiştir¹³.

Hitit krallığının son dönem krallarından birisi olan IV. Tuthaliya da Yalburt anıtındaki yazıta göre Fırtına Tanrısı Tarhunt'un kendisinin önünde koşması sayesinde düşmanları teker teker yenmiş ve kentleri geri almıştır¹⁴. Hitit krallarının yazılı belgelerinde verdiği bu bilgilerden dolayı başarılarını tanrıların desteğine bağladıkları söylenebilir.

Hititler savaşlardaki başarılarını tanrıların desteğine bağladıkları gibi başarısızlıklarını da tanrıların desteğinin olmamasına ya da onların cezalandırmalarına bağlamışlardır. II. Hantili dönemine tarihlendirilen bir başarısız askeri sefer sonrasında ait olan belgeye göre Hititler, hem mağlup olmuş hem de tanrının cezasına maruz kalmışlardır¹⁵.

Hitit savaşlarında tanrılar sadece Hititlere galibiyeti getiren ya da onları cezalandıran olarak yer almamıştır. Savaş sırasında yaşanan bazı olağanüstü durumlar da tanrılara bağlanmıştır. Bu tarz olaylar genellikle II. Murşili döneminde yaşanmış veya bu dönemdeki belgelere yansıtılmıştır. II. Murşili'nin

¹⁰ "Ey Neša'nın [elbiseleri], Neša'nın elbiseleri! baydı gelin bana, annemdir beni dünyaya getiren, baydı gelin bana! Benim kötü kaderimdir(?) (uwaš) beni getiren dünyaya, baydı baydı gelin şimdi bana!" Güterbock, 1964, s. 110.; Ünal, 2004, s. 105. Zababa'nın Hitit panteonunda Zababa, Hatti'nin Zababa'sı, Ordunun Zababa'sı, Harnunnuwa kentinin Zababa'sı, Illaya kentinin Zababa'sı, Kizzuwatna'nın Zababa'sı gibi varyantları da bulunmaktadır. Haas, 1994, s. 363; Bryce, 2004, s. 148.

¹¹ CTH 4 §5 (A i 22 – 34): "Ertesi yıl Arzawa ülkesine gittim ve onların sığırlarını ve koyunlarını aldım. Fakat Hurrili düşman arkamdan iş çevirerek topraklarıma girdi. Ve tüm kentler bana düşmanlık gösterdiler; bir tek Hattuša benimle kaldı. Ben Büyük kral Tabarna, Arinna'nın Güneş Tanrıçası beni sevdi. Beni dizlerinin üzerine koydu, elimden tuttu ve savaşta önümde koştu. Sonra ben Nenašša'ya savaşmaya gittim, ve Nenašša insanları beni gördükleri zaman (geldiler), (kenti) bana açtılar." Beckman, Goedegebuure, Hazenbos ve Cohen, 2006, s. 220.

¹² KUB XIX 10. 7 - 14: 7 Ancak büyükbabam sağlıklı idi 8 o Yukarı Ülkeden aşağı geldi. Maşa Ülkesi'nin 9 askerleri (ve) Kamala Ülkesi, Hulana Nehri Ülkesi, 10 ve de Kaşya Ülkesi'ne devamla olarak saldırdıklarından, büyükbaba[m] 11 onları vurmak için yürüdü. 12 Babam, büyük babam ile sefere çık[tı]. 13 Tanrılar büyükbabama yardım ettiler. 14 ve (o) gitti. Maşa Ülkesi ve Kamala Kenti'ni yakıp yaktı[i]." Taş, 2007, s. 19.

¹³ KBo 16.15 Fragman III (2768/c) 1 – 4: "1 Tabulları al[ım] ve Hattuša'ya naklettim]. 2 ve güçlü Fırtına Tanrısı, efen[im], kraliçem, Arinna'nın Güneş tanrıçası, Hatti'nin Fırtına Tanrısı] 3 Hatti'nin Korumucu tanrıları, [ordunun Fırtına Tanrısı ve Kırların İstar'ı bana yardım ettiler]. 4 ve [ben] bu kent[leri bir yıl içinde ele geçirdim]." Ten Cate, 1966, s. 177, 190.

¹⁴ Yalburt Hitit havuzu yazıtı: "§2 - §12 Tarhunt (un) lütfü ile narpa- topraklarına girdim. §3 Tanrı(nun) lütfü ile zafer anıtını, Ben, kabraman, Büyük kral (bu) kutsal havuzu yaptım. §4 Tarhunt, efendim, (benim) önümde koştuğu zaman, ben, Büyük Kral, Lıkka topraklarına (kaleler) yaptım (ve) 100 savaş arabası ile askerleri Wiyanavanda'da konuşturdum. Arada bu kentlerin düşmanlık edip isyan etmelerinden bahsediliyor. §11 Tarhunt, efendim, (benim) önümde koştu. Ben düşmanı tekrar yendim (ve tekrar) kentleri onlardan geri (aldım)." Woudhuizen, 2004, s. 32, 33.

¹⁵ KBo 3.63 öy. I 1–8: "O [Kalašm]a kentinden tekrar geri gelmedi. Kabinlerle görüşmekte, ve askerleri arıdırmada ve Fırtına Tanrısı'nın cezalarını ortadan kaldırmada başarısız oldu. Hantili askerlerin (Hattuša'ya) gelmelerine izin verdi ve Hantili kirliliği Hattuša'ya getirdi." Haas, 2008, s. 27.

yıllıklarının üçüncü yılına göre Batı Anadolu'ya doğru gerçekleştirdiği sefer sırasında bir şimşek çakması yaşanmış¹⁶ ve bu olay Hititlerin galibiyetini kolaylaştırmıştır.

Murşili'nin Yıllıklarının dokuzuncu yılında da yine tanrının doğa olayı ile savaşa müdahale ettiği görülmüştür. Yıllıklara göre kralın ordusu tanrı Haşammili tarafından indirilen bir sis ile görünmez kılınmıştır¹⁷. Bu sayede Hitit ordusu gece boyunca düşmana görünmemiş ve sabah da ani bir saldırı ile başarılı bir sefer gerçekleştirmiştir.

Hititler kendi tanrılarının kendilerinin yanında savaşta yer almasıyla savaşı kazanacaklarına inandıkları gibi düşman ülkenin tanrılarını da kendi yanlarına çekerek savaşı kazanabileceklerine inanmışlardır. Arnuwanda – Aşmunikal çifti tarafından savaş öncesine ait olan bir dua metninde, Kaşka tanrılarını çağrılmış ve Hititlerin yapacakları seferin sebepleri Kaşka tanrılarına anlatılmıştır (Dinçol, 1982, s. 64, 65; Başol, 2006, s. 84). Böylece Kaşka ülkesinin tanrılarını haklı sebepler sunularak korkutma ve tehdit etme yöntemi ile Hitit tarafına çekilmeye çalışılmış olabilir.

Tanrılar Hitit savaşlarında savaşın sonucunu belirleyen varlıklar olmuşlardır. Hitit kralları girişecekleri bazı mücadelelerde savaşın sonucunu tanrılarının belirlemesini beklemişlerdir. I. Hattuşili, kendisine karşı gelen düşmanın akıbetini tanrıya bırakmıştır¹⁸. Uhha-ziti tarafından küçümsenen II. Murşili de kaçakların da iade edilmemesi üzerine yıllıklarına göre üçüncü yılında Uhha-ziti ile başlayacağı mücadelenin sonucunu Fırtına Tanrısının belirlemesini istemiştir¹⁹. Benzer şekilde III. Hattuşili'nin Savunmasında, Hitit kralı III. Murşili'ye karşı verdiği taht mücadelesine başlamadan önce krallığı kimin ele geçireceğini Şamuh'un İstar'ı ile Nerik'in Fırtına Tanrısının karar vereceğini söylemiştir.

Savaşlarda kimin kazanacağına karar veren tanrılara her zaman sonucu belirlemenin karar verme şeklinde olmadığı görülmüştür. II. Murşili dönemine ait belgede kendisinin iyi niyetine rağmen haksızlık yapıldığını belirterek tanrılarının kendisinin yanında yer almasını dilemiş ve savaşta kendi tarafına karar vermelerini istemiştir²⁰. Böylece kendisine yapılan haksızlıkları dile getirerek tanrılarını yönlendirmeye çalıştığı düşünülebilir.

Savaşlara çeşitli şekillerde müdahalelerde bulunan veya yön veren tanrılar, savaşlardan sonra da savaşan taraflar arasında oluşturulan barışın baş kurucusu olmuşlardır. Dönemin iki önemli gücü olan Hititler ile Mısırlılar arasında yapılmış olması muhtemel olan Kurustama antlaşmasında kurulan barışın sahibi tanrılar ve özellikle de Fırtına Tanrısı olarak belirtilmiştir²¹.

Hitit kralı IV. Tuthaliya ile Hititlerin vassal yerel krallıklarından biri olan Tarhuntaşsa kralı Kurunta arasında yapılan antlaşmada da kral ve yerel kral arasındaki dostluğun sebebi tanrı olarak gösterilmiştir²². Sadece dış güçlerle yapılan antlaşmalarda değil Hititlerin kendi içlerindeki bazı gelişmelerde de tanrı taraflar arasında dostluk kuran veya barışı oluşturan güç olarak ortaya çıkmıştır.

Tanrılar savaşlardan sonra gerçekleştirilen antlaşmalarda da yer almışlardır. Bu antlaşmalarda yemin tanrılarından, karşı tarafın sözlerini tutmaması halinde cezalandırmaları, tutmaları halinde ise ödüllendirmeleri beklenmiştir. Örneğin I. Şuppiluliuma döneminde Hayaşa kralı Hukkana ile yapılan

¹⁶ CTH 61 KBo 3.4 §17 15 – 23: “Fakat ben yola koyulduğum ve Lavaşa Dağı'na vardığım zaman, kudretli Fırtına Tanrısı, Efendim, tanrısız gücünü gösterdi. O şimşek çaktı. Askerlerim bu şimşegi gördü ve Arzawa Ülkesi de bu şimşegi gördü. Şimşek gitti ve Arzawa'yı vurdu. O, Ubhaziti'nin kenti Apaşa'yı vurdu. Ubhaziti dizlerinin üzerine çöktü ve hasta oldu. Ubhaziti hasta oldu ve sonra bana karşı savaşmaya gelmedi. O bana karşı Piyama-LAMMA'yı askerleri ve atlı arabaları ile birlikte gönderdi.” Beckman vd., 2006, s. 255.

¹⁷ KBo 4.4 ay. III 33 – 35: için bkz. Haas, 2008, s. 135.

¹⁸ CTH 13 öy. II § 1 1 – 3: “1 [...] indi? [o geldi] 2 [...] bana [kar]şı geldi! 3 [...] [tanrı on]un [durumuna] karar versin!” Kempinski ve Koşak, 1982, s. 92.

¹⁹ CTH 61 (KBo 3.4 + KUB 23.125) §16: “... Ubhaziti'ye haberci gönderdim ve ona (şu şekilde) yazdım: “Benden aldığın hizmetçileri senden geri istedin, sen onlar bana geri vermedin. Beni bir çocuk olarak gördün ve beni küçümsedin. Şimdi, gel! Savaşacağız! Davamızza, Efendim, Fırtına Tanrısı karar versin!” Götze, 1967, s. 47.; Mineck, Van den Jout ve Hoffner, 2006, s. 254.

²⁰ KUB 14.17 iii 13 – 19: “Fakat ben böyle geri yazdım: “Ben geldim ve senin sınırında ordugahımı kurdum. Senin topraklarına saldırmadım ve NAM.RA'larını (sivil esirler), sığırlarını ve koyunlarını aldım mı? Fakat sen bana, majestene aşağılayıcı bir şekilde davrandın ve Dankuwa memleketine saldırdın ve oranın nüfusunu azalttın. Tanrılar benim yanımda yer alsın ve savaşta benim tarafıma karar versinler!” Hoffner, 2009, s. 68.

²¹ CTH 40 KBo 5.6 Kol. E3 IV 25 - 39: “Fırtına Tanrısı Mısır memleketi ile Hattusa arasında antlaşmayı nasıl yaptı ve aralarında uzun süren dostluğu nasıl oluşturdu. Ve sonra onlar tableti yüksek sesle okudukları zaman, babam onlara söyledi: “Eskiden Hattusa ve Mısır arasında uzun süren bir dostluk varmış. Şimdi bu bizim aramızda da [ol]du. Hattusa ve Mısır[ın] memleketlerinin arasında daba [uzun] sürecek dostluk olacaktır.” Güterbock, 1956, s. 98.; Beckman vd., 2006, s. 238.

²² Bo 86/299 §13: “[Ben Biyyük Kral Tuthaliya, henüz kral olmadan önce, tanrı bizzet benim ve Kurunta'nın dost olmasını sağladı. Ve daba sonra biz birbirimizi sevdi. Ve saygı gösterdik. Biz (söyle) yemin ettik: “Biri diğerini korusun.” Otten, 1988, s. 16, 17.; Beckman, 1996, s. 112.; Karauğuz, 2002, s. 98.

antlaşmada Hukkana'nın Hititlere bağlılığını bozması durumunda yemin tanrıları tarafından cezalandırılacağı belirtilmiştir²³. Yine aynı Hitit kralı döneminde Amurru kralı Aziru ile yapılan antlaşmada ise yemin tanrılarından Aziru'nun Hititlere bağlılığını koruması durumunda sahip olduğu her şeyin korunması dilenmiştir²⁴.

Tanrıların garantörlüğü altında imzalanan antlaşmalara sadece karşı tarafın uyması beklenmemiştir. Aynı şekilde Hititlerin de uyması gerekmiştir. Hititler de uymadıkları zaman, tanrılar tarafından çeşitli şekillerde cezalandırılmışlardır. Örneğin I. Suppiluliuma ile Mısır arasında yapılan antlaşmaya uymayan Hitit kralı Mısır sınırına saldırmış, sonrasında gelişen olaylarla birlikte ülkesine veba hastalığı getirmiştir.

Yemin tanrıları haricinde diğer tanrılar da antlaşmalarda yer almışlardır. Onların görevleri antlaşmaya şahitlik olarak belirlenmiştir. I. Suppiluliuma, Aziru ile yaptığı antlaşmada, şahit olmaları için bin tanrıyı davet ettiğini belirtmiştir²⁵. Bu sayede Hititler antlaşmayı tanrıların garantörlüğü altına almışlardır.

Hititler genellikle savaşlardan sonra ele geçirdikleri ülkelerin tanrıları başta olmak üzere diğer toplumların panteonlarında bulunan tanrıları kendi panteonlarına almışlardır. Bu durum De Martino tarafından Hitit panteonundaki tanrı sayısının artmasının en büyük sebeplerinden birisi olarak görülmüştür (De Martino, 2013, s. 410). Hititler bu uygulamayı ilk dönemlerinden itibaren uygulamışlardır. Anitta metninde Zalpuwa kralı Uhna'nın Hititlerin tanrısı şiu'yu alıp götürdüğü, daha sonra ise Anitta'nın bu tanrıyı geri getirdiği yazılmıştır²⁶. Zalpuwa kralının tanrıyı alması o dönemlerde tanrıların alınıp götürüldüğünün en önemli kanıtlarından birisi olmuştur. I. Hattuşili'nin yıllıklarının üçüncü yılında da Ulma kentinin tahrip edilerek ele geçirilmesinden sonra Ulma kentinin tanrılarının Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve Mezulla'nın tapınağına taşındığı anlatılmıştır²⁷.

Tanrılar sadece savaş döneminde mağlup edilen taraftan alınarak taşınmamıştır. Kralların savaş sırasında tanrısal desteği veya tanrıların da yanında olmasını istemesinden dolayı bazı durumlarda tanrıların heykelleri de Hitit kralları ile birlikte askeri sefere götürülmüşlerdir. Muwatalli'nin Hitit başkentini Hattuşa'dan Tarhuntaşa'ya taşırken tanrılarını da yanında götürmesi Singer tarafından bu düşünce doğrultusunda hareket edildiği şeklinde yorumlanmıştır (Singer, 1998, s. 536, 537). Ancak bu durum sadece dinsel nedenlere bağlanmamıştır. Mısır ile gerçekte muhtemel savaş öncesi, Muwatalli'nin çarpışma alanına daha yakın bir konumda bulunmak gibi amacının olabileceği de bilinmektedir.

Tanrılar savaşların öncesinde, savaş sırasında ve sonrasında cezalandırıcı pozisyonunda bulunmuşlardır. Örneğin II. Murşili, Hitit tahtına yeni çıktığı zaman kendisini küçük gören düşmanlarının Arinna'nın Güneş Tanrıçası tarafından yok edilerek cezalandırılmasını istemiştir. Belgenin devamında da kralın isteğini duyan tanrıça, Hitit ordusu adına düşmanı cezalandırmıştır²⁸.

Nadir de olsa Hitit kralının savaş sırasında kendi askerlerinin cezalandırılmasını istediği kayıtlara geçmiştir. Büyük ihtimalle I. Hattuşili dönemine tarihlenen Urşu kentinin kuşatmasında, kral yazışmalarda koçbaşını kıran ve kuşatma savaşında bir türlü başarıya ulaşıp kenti ele geçiremeyen askerleri ve komutanlarının, Fırtına Tanrısı tarafından cezalandırılmasını talep etmiştir²⁹.

Hititler çıktıkları her savaşı kazanan bir toplum olmamışlardır. Galibiyeti tanrıların verdiğine inanan Hititler mağlubiyetin de yine tanrı tarafından verildiğine inanmışlardır. Bu mağlubiyeti de tanrının kendilerini cezalandırması olarak görmüşlerdir. II. Hantili dönemine ait olan belgede mağlup olan Hitit

²³ CTH 42 §16 A II 39-44: "Ve eğer [sen], böyle [bir düşünce içindeysen ve derhal Majesteme] kötü şahsı haber etmezsen ve sen onun tarafına geçersen [, [bu] yemin tanrıları [sen Hukkana'ya] mahvetsin. Onlar senin için bu durumu [baklı] kulmasın." Beckman, 1996, s. 112; Karauğuz, 2002, s. 155.

²⁴ CTH 49 A ay. 17 – 20: "[Fakat Azira bu tablet üzerine yazılmış olan antlaşmanın] ve yeminin [tüm sözlerini tutarsa] yemin tanrıları [Azira'ya evi, karısı, çocukları, torunları ile birlikte] evini, memleketini, topraklarını [ve sahip olduğu] her şeyi korusun." Singer, 2003, s. 95.

²⁵ CTH 49 iv. 30 – 32: "[Bu yemin için bin tanrıyı medlise] davet ettim ve [onları şahit olarak andım] onlar şahit olacaklar." Singer, 2003, s. 95.

²⁶ CTH 1 39 – 42: "Uzun zaman önce Zalpuwa kralı Uhna tanrıımız şiu'nun (heykelini) Neşa'dan Zalpuwa'ya kaçırmıştı. Fakat sonra, nen, Büyük kral Anitta, tanrıımız şiu'nun (heykelini) Zalpuwa'dan Neşa'ya geri getirdim." Neu, 1974, s. 13.

²⁷ CTH 4 §6 (A, i 35 – 45): "Ondan sonra Ulma topraklarına savaşmaya gittim. Ulma'nın insanları savaşta bana iki kez karşı geldiler, ve iki kez onları yendim. Ulma'yı yaktım ve topraklarına [tere] ektim. Ve içlerinde bir altın öküz, tanrıça Katiti ve Aranşapilanni'nin de bulunduğu yedi tanrısını Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın tapınağına taşıdım. Kalan diğer tanrıları da Mezulla'nın tapınağına taşıdım." Beckman vd., 2006, s. 220.

²⁸ KBo 3.4 = 2 BoTU 48 öy. I 23 – 26: "Hakimem Arinna'nın Güneş Tanrıçası, beni çocuk (diye) çağırın, beni küçük gören ve benim Arinna'nın Güneş tanrısının topraklarını almaya kalkışan etraftaki düşman ülkelerine karşı benim yanına aşağıya gel ve o etraftaki düşman ülkelerini benim önüme öldür!" Götzte, 1967, s. 21, 23.

²⁹ KBo I 11 öy. 15-16: "Onlar koçbaşını kırdılar. Kral öfkeli ve yüzü merhametsizdi: "Onlar hep bana kötü haber getiriyorlar. Fırtına Tanrısı sizsel ile alıp götürsün!" Beckman, 1995, s. 25.; Yiğit, 2006, s. 48.

ordusunun tanrı tarafından cezalandırılmış olarak görüldüğü anlaşılmıştır³⁰. Metinde de fark edildiği üzere tanrının cezalandırması ile mağlup olan Hitit ordusunun aynı zamanda kirlendiği de düşünülmüştür.

Savaş sonrasında imzalanan antlaşmalarda tanrıların isimleri belirtilerek onların şahitliği alınmıştır. Aynı zamanda antlaşmaya uymazlarsa ve yemini çiğnerlerse de tanrılar tarafından cezalandırılmaları istenmiştir³¹. Ayrıca askere alım veya Hitit kralına bağlılık için yapılan yeminlerde de sözünü tutmayan tarafın cezalandırılması yine tanrılardan beklenmiştir³².

Askeri Sefer Dönemlerinde Bayram ve Ritüeller

Hitit dini hayatının en önemli unsurlarından olan bayram ve ritüellerin gerçekleştirilme zamanları bulunmaktaydı. Ani ortaya çıkan durumlar haricindeki bayramlar Hitit inanç sistemine göre bir takvime sahip olmuştur. Bayram kutlamaları ve ritüellerin vakti geldiği zaman aksatılmadan yapılması gerekmiştir. Zamanı gelince gerçekleştirilmeyen bayram ve ritüeller tanrıların öfkesine neden olabilmış ve Hitit krallarının başına dert açabilmıştır. Bundan dolayı da Hitit kralları bu etkinlikleri zamanında gerçekleştirmeye özen göstermişlerdir.

Hitit inanç sisteminde oldukça önemli olan ve zamanında kutlanması gereken bayramlar askeri sefer durumuna göre seferden önce, sefer sırasında, sefer dönüşünde ya da seferden döndükten sonra kutlanmışlardır. Oğlu II. Murşili tarafından babası I. Suppiluliuma'nın tanrının yıllık festivalini gerçekleştirdikten kısa bir süre sonra Kaşka'lıların ele geçirdikleri yerleri geri almak için savaşa çıktığı anlatılmıştır³³. Benzer bir şekilde II. Murşili de AN.TAH.ŞUM^{SAR} bayramını kutladıktan sonra savaş için ilerlemeye başlamıştır³⁴. Metinde de görüldüğü üzere İlkbahar ayı gelmesine rağmen krallar önce bayram kutlamasını gerçekleştirmişler, sonra da düşman üzerine sefere çıkmışlardır.

Tanrılar için kutlanan bayramların bazılarının zamanları askeri seferlerin gerçekleştirildiği dönemlere denk gelmiştir. II. Murşili'nin yıllıklarında da askeri sefer sırasında tanrının yıllık bayramının kutlanma zamanı gelmiş ve kral da Astarpa Nehrinde kamp kurarak bayram kutlamalarını yapmıştır³⁵.

Tanrıların bayram kutlamalarının ihmal edilmemesi gerekmiştir. Hitit krallarının, askeri seferde olmalarından dolayı bu kutlamalara katılmayacağı veya bir kısmına yetişemeyeceği durumlarda, kraliçe bayram kutlamalarına yalnız başına başlamış ya da tüm kutlamayı tek başına gerçekleştirmiştir. Dönemi net bir şekilde bilinmeyen bir kehanet metninde, kral seferdeyken kraliçenin tanrıları kutladığı, daha sonra ise orada Şimşeg'in/Gök gürültüsünün ve Yılın bayramını kutladıkları belirtilmiştir³⁶. Eğer kraliçenin tanrıları kutlaması kültte kendisine verilmiş bir görev değilse Hititlerin tanrıları kutlamaya ve onları ihmal etmemeye verdikleri önemi açık bir şekilde göstermiştir. Zaten Hititler tanrıların ihmal etmeleri durumunda başlarına gelebilecek kötülükleri birçok kez tecrübe etmişlerdir. Bunun en güzel örneklerinden biri de I. Suppiluliuma'nın ihmalinden dolayı krallığı derinden sarsan veba salgını olmuştur.

Bazı bayramlar askeri sefer sırasında kutlanamayacak kadar önemli ya da uzun olmuştur. Nuntarriyaşa bayramı da bunlardan birisidir. Kral askeri seferden döndükten sonra bayram kutlamalarına

³⁰ KBo 3.63 öy. I 1–8: “O [Kalasm]a kentinden tekrar geri gelmedi. Kabinlerle görüşmekte ve askerleri arındırmada ve Fırtına Tanrısı'nın cezalarını ortadan kaldırmada başarısız oldu. Hantili askerlerin (Hattusa'ya) gelmelerine izin verdi ve Hantili kirliliği Hattusa'ya getirdi.” Haas, 2008, s. 27.

³¹ CTH 49 A ay. 12 – 16: “[Anlaşmanın tüm bu sözleri ve yemini] bu tablet üzerine [yazılmıştır.] [Eğer Azıra] antlaşma ve yemin [sözlerini tutmazsa] ve [yeminini çiğnerse] yemin tanrıları Azıra'ya [eni, karısı, çocukları, torunları ile birlikte] ülkesini, topraklarını ve [sahip olduğu] her şeyi yuksun!” Singer, 2003, s. 95.

³² Örneğin bir askere alma yemin ritüelinde yemin eden kişinin ellerine maya, bal mumu gibi çeşitli objeler koyularak yeminini tutmaması halinde tanrı tarafından ne şekilde cezalandırılacağı anlatılmıştır. Oettinger, 1976, s. 9.

³³ KBo 5.6 40 – 44: “Sonra o (babam) kızlamak için tekrar Hattusa'ya geldi. Ancak yıl bayramını tamamlayınca İstabara memleketine gitti. Hatti memleketinin ekili ve ekili olmayan arazisi olan İstabara Kaşka düşmanı tarafından alınmıştı ve babam düşmanı kordu.” Güterbock, 1956, s. 91, 92. Ayrıca bkz. CTH 40 A I 40: “Sonra babam Hattusa'ya geri geldi ve kızı burada geçirdi. Tanrının yıllık festivalinin kutlamasını bitirir bitirmez, İstakbar[a] memleketine gitti. Çünkü Kasla'lı düşman İstakbara'ya ele geçirmişti. [Babam], düşmanı [Ha]tti topraklarından uzağa sürdü...” Beckman vd., 2006, s. 236.

³⁴ KBo 7 17 + 2807/c I 1-4: “[...] Hatt[usa'da] Sonra geldi [... ve] çe[kip git]ti. Fakat ba[har ge]ldiğinde, Hat[tuşa]ya [eve gittim]. ve tanrılar için AN.T[AH].ŞUM bayramını kutladım. Daba son[ra askerlerimi (ve) savaş arabalarını yürüttüm].” Ten Cate, 1966, s. 177.

³⁵ CTH 61 §19 A ii 46 – 49: “Arinnanda Dağı'ni ele geçirdiğim zaman bir kez daha Astarpa Nehrine geri döndüm. Astarpa Nehrinde kamp kurdum ve yıllık festivali orada kutladım. Bunları bir yıl içinde tamamladım.” Beckman vd., 2006, s. 19.

³⁶ KUB 18.12 + KUB 22.15 öy. 13: “Majeste, askeri sefere Hattusa'dan çıktığı zaman Kraliçe tanrıları kutlar ve Majeste ile Kraliçe Hattusa'da Halpa Fırtına Tanrısının tapınığında kızı geçirirler. Orada şimşeg'in/gök gürültüsünün bayramını kutlarlar ve orada yılın bayramını kutlarlar.” Haas, 2008, s. 33, 34.

bařlanmıřtır³⁷. Nuntarriyaşha bayramı kutlamaları için kralın seferi bitirip bitirmediği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Hitit krallarının tanrıların festivallerini kutlamak için seferi kısaltarak zaman ayırdıkları bilinmektedir. II. Murşili tanrıça Hepat'ın festivalini kutlayabilmek için seferi kısaltarak Kummanni'ye gitmiřtir³⁸.

Hitit ordusunun mağlup olduğu savaşlardan sonra ritüel yaparak arınması gerekmiştir. Çünkü Hititler mağlubiyeti tanrının verdiğini ve mağlup olan Hitit ordusunun da tanrının lanetini üzerine almış olduğundan dolayı kirli olduğunu dūřünmüřlerdir. Bundan dolayı da savaştan sonra Hatti ülkesine varmadan ordu için arınma ritüeli gerçekleştirmişlerdir. Bu ritüelde yavru bir köpek ile yine yavru bir domuz ikiye parçalanıp her bir tarafa ikiye ayrılan hayvanların birer yarısı konarak bir nevi kapı veya geçit oluşturulmuřtur³⁹. Hitit ordusunun da bu geçitten geçirilerek arındırılması amaçlanmıştır.

Askerlerin veya ordunun arındırılması ile ilgili ritüeller sadece ordunun mağlup olduğu zamanlarda yapılmamıştır. Ordu içinde patlak veren salgın hastalığa karşı da Hititler arınma ritüelleri gerçekleştirmişlerdir. Aşhella tarafından gerçekleştirilen bu ritüelde salgın hastalığı Hitit ordusunun başına musallat eden tanrıya çeşitli sunular yapılmıřtır⁴⁰. Tanrıya hayvanın en iyi sunu organları verilerek, sunularla yetinmesini sağlayıp insanlardan uzak tutulması amaçlanmıştır. Ayrıca ritüelde sadece hayvan sunuları gerçekleştirilmemiş hayvan sunularının yanı sıra diğer sunu türlerinden de uygulanmıştır.

Hititler sefere çıkmadan önce ya da belki sefer sırasında dūřman askerlerinin savařma yetilerini kaybetmeleri için de ritüel gerçekleřtirmiřtir. Bu ritüelde temsili olarak dūřmanın savařma gücünü sembolize eden silahlar alınmıř, onların yerine kadın eřyaları verilerek kadın gibi giydirilmişlerdir⁴¹. Böylece dūřman askerleri savařma güçlerini kaybederek Hitit ordusuna maęlup olmaları hedeflenmiřtir.

Savaş Dönemlerinde Kehanet Uygulamaları

Eskiçağın birçok toplumunda olduğu gibi Hititler de kehaneti kullanmışlardır. Kehanet yöntemlerini yaşayabilecekleri kötü olaylar başta olmak üzere hangi tanrının ihmal edildiğini öğrenmeye kadar çok geniş bir yelpazede uygulamışlardır. Hititlerin ilk dönemlerinde kehanet uygulamalarını çok fazla bilmedikleri erken dönemlerine ait belgelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Zaman içerisinde Mezopotamya ve Hurri dünyası ile girilen siyasi ve ticari ilişkiler sonucunda kehanet uygulaması da bu kültürlerden öğrenilmiştir.

Hititlerin uyguladıkları kehanetler fal metinleri olarak yazıya aktarılmışlardır. Yapılan arkeolojik çalışmalarda çok sayıda fal metni ele geçirilmiştir. Bu metinlerde tanrıdan çeşitli yollarla bazı bilgiler öğrenilmeye çalışıldığı için çok fazla manipüle edilmediği belirtilmiştir (Ünal, 2013, s. 456). Bundan dolayı da doğru bilgiler içerme olasılığı, kralların kahramanlıklarını anlattığı yıllıklarına veya diğer belgelere göre daha fazla olmuştur.

Hititler kehaneti askeri alanda da kullanmışlardır. Bu kullanılan kehanetler genellikle yapılacak hareketin güvenliği, uygun komutanın kim olabileceği, rakibin potansiyel gücü, askerlerin toplanma güzergahları ve saldırı stratejisi olarak belirtilmiştir (Haas, 2008, s. 105). Bunlara ilave olarak da tanrılarla ilgili ritüel ve ayınlerin kutlanma zamanı ile ilgili de çok sayıda kehanet soruşturması örneği de bulunmuştur.

Kehanetlerin en gözle görölür olanları Güneş ve Ay tutulmaları olmuştur. II. Murşili'nin Azzi Hayaşa topraklarına yaptığı sefer sırasında Güneş tutulması yaşanmıştır. Bu olay kahinler tarafından kralın ölümü

³⁷ KUB 11. 34 ay. vi 46 – 53: “Üçüncü tablet. Kral sefe[rdan geri döndüğü] zaman [sonbaharda] nuntarri[yaşha- bayramı] Arinna'dan Hattuşa'ya [ge]lir ve ilke gündeki gibi Fırtına Tanrısının tapınağını, halentunwa evini ve tüm tapınakları teker teker ziyaret eder.” Nakamura, 2002, s. 238, 239.

³⁸ Bryce Murşili'nin buraya gelmesinin sebebinin sadece tanrının bayramını kutlamak olmadığını, aynı zamanda şarri-Kuşuh'la görüşmüş olabileceğini de belirtmektedir. Bryce, 2005, s. 202.

³⁹ Bo 2039 + Bo 2864 45 – 48, 53: “karşı tarafın askerleri kaşandığında nebrin arkasına bir kurban getirilir, nebrin arkasında bir erkek keçi kurban edilir, yavru köpek ve yavru domuz tam ortasından ayrılır ve bir tarafa bir yarısı, öbür tarafa da öbür yarısı serilir... askerler de tam ortalarından geçer...” Kümmel, 1967, s. 151.

⁴⁰ CTH 394 öy. 18 – 23: “Sonra, ordu komutanları ellerini koçların üzerine koyarlar ve bu sırada şöyle söylerler: “hangi tanrı bu salgına neden oldu ise, şimdi bak, koçlar duruyorlar, onlar karacığerleri, kaşpleri ve uzunları ile besilidirler. Ona insan etinden nefret gelsin! Artık bu kolarla tatmin olsun!” Dinçol, 1985, s. 23, 24.

⁴¹ KUB 2.9 I 25 – 30: “Onlardan (onların) erkekliklerini, güçlerini, diñ sağlıklarını, kılıçlarını(?), savaş baltalarını, oklarını, yaylarını ve hanerlerini alırlar ve onları Hatti'ye getirirler. Aldıklarınnın yerine onların eline iç, kadın aynası verirler! Onları kadın gibi giydirirler! Onların (başlarına) kureşar koyarlar.” Hoffner, 1966, s. 331.

ile ilişkilendirilince (Hoffner, 1987, s. 259) kralın yerine geçirilen bir düşman esiri yedek kral ritüelinde kullanılmıştır.

Hitit ordusu sefere giderken kahinler de ordu ile birlikte sefere katılmışlardır. Sefere başlamadan önce, sefer sırasında ve dönüş yolunda yapılacak kehanetler bu kahinlerin görevleri olmuştur. Ayrıca bu kahinler sadece kehanet işlerinden sorumlu olmamışlar aynı zamanda ortaya çıkabilecek tehditleri de çeşitli ritüel ve büyüler aracılığıyla etkisiz hale getirme işlerinden de sorumlu olmuşlardır (Bryce, 2004, s. 152; Haas, 2008, s. 48; Ünal, 2013, s. 469).

Kehanetlerde tanrılara sorulan sorular veya öğrenilmek istenilen bilgiler hemen tanrı tarafından tek seferde doğru bir şekilde cevaplanmamıştır. Bazı durumlarda tanrıların niyetini öğrenmek veya sebebini doğru bir şekilde tespit edilebilmek için defalarca tanrıya sorular yöneltilmiştir.

Tanrılara yöneltilen soruların en başında yapılması planlanan askeri sefer ile ilgili sorular olduğu görülmüştür. Yapılacak olan seferin tanrılar tarafından kehanet aracılığıyla başarılı olacağına dair işaretler tespit edildiği zaman sefer hazırlıklarına başlanmış ya da sefere çıkmıştır (Gurney, 2001, s. 95; Ünal, 2013, s. 455). Bu tarz kehanet belgelerinin sayısı oldukça fazla olmasından dolayı Hititlerin neredeyse her seferi için tanrılara danıştıkları düşünülebilir.

Seferden önce yapılan kehanet soruşturmalarında yapılması planlanan eylem için tanrıya soru yöneltilmiştir. Örneğin Muwatalli döneminde yapılan bir kehanet soruşturmasında seferden önce Iyagenuena kentinin sürülerine saldırılsın mı diye tanrılara sorulmuş ancak tanrılardan olumsuz cevap gelmiştir⁴².

Sefer yapılıp yapılmamasının haricinde tanrılara, uzun askeri seferlerde ordunun geceyi nerede geçirmesinin bazen de kışlamasının daha doğru olacağı ya da ordu içerisinde salgın hastalığın olup olmayacağı gibi sorular da sorulmuştur. III. Hattuşili döneminde Kaşka'lara karşı yapılacak olan askeri seferde kral ve ordunun Haharwa Dağı'nda konaklamasının uygun olup olmadığı ve orduda salgın hastalık çıkıp çıkmayacağı kehanet metninden öğrenilmiştir (Başol, 2006, s. 86).

Seferlerden önce uygulanan kehanet soruşturması örneklerine sefer sırasında da rastlanmıştır. II. Murşili sefer sırasında tanrılar tarafından kendisine bildirilen olumlu işaretler sonucunda savaşa devam ettiğini belirtmiştir (Lorenz ve Schrakamp, 2011, s. 133).

Hititler askeri alandaki kehaneti savaşlardan sonra da uygulamışlardır. II. Hantili ile ilgili olan belgede kral, savaştan sonra kehanette başarısız olmakla suçlanmıştır⁴³. Metinde de görüldüğü üzere Hititler mağlubiyeti tanrılara bağlamışlar, mağlup olmasından dolayı ordu kirlenmiştir. Bundan dolayı Hititlerin özellikle mağlup oldukları savaşlardan sonra hem mağlubiyetin sebeplerini hem de mağlubiyetten dolayı oluşan kirliliğin nasıl ortadan kaldırılacağı konularında kehanet uyguladıkları söylenebilir.

Askeri alanda kullanılan kehanet yöntemlerinde en çok kuşların hareketlerine ve uçuş yönlerine göre yapılan kuş gözlem kehaneti uygulanmıştır. Hititler bu kehanet yöntemini ana vatanlarından getirmemişlerdir. Mezopotamya ile girilen etkileşimler sayesinde bu yöntemi öğrenmişlerdir (Hoffner, 1987, s. 260).

Hititler Mezopotamya'dan öğrendikleri bu kuş gözlem kehanet metodunu geliştirerek belirli bir sistematığe oturtmuşlardır. Bu dönemde bu kehanet yöntemi Anadolu'da yaygın bir şekilde uygulanan bir yöntem olmuştur. Hatta Hititler Mira-Kuvalia ve Wiluša ile yapmış oldukları antlaşmalarla onların kuş gözlem kehaneti yapmalarını yasaklamışlardır. Bu yasaklamanın sebebi olarak da bu bölgelerin kuş gözlem kehanetinde başarılı oldukları belirtilmiştir (Mouton ve Rutherford, 2013, s. 330). Bu sebebin yanında Hititlerin kuş gözlem kehanetinin doğruluk oranının yüksek bir yöntem olduğunu düşünmeleri ve vassal kralların da bu yöntemi kullanarak Hititlere karşı güç elde edebilecekleri korkusu da söylenebilir.

⁴² CTH 571.2 öy. §2 3-4: "Muwatalli Iyagenuena Kentinin sürülerine saldırılsın mı? Sonuç: Olumsuz." Beckman, vd. 2011, s. 221.

⁴³ KBo 3.63 öy. I 1-8: "O [Kalaşm]a kentinden tekrar geri gelmedi. Kabinlerle görüşmekte, ve askerleri arındırmada ve Fırtına Tanrısı'nın cezalarını ortadan kaldırmada başarısız oldu. Hantili askerlerin (Hattuşa'ya) gelmelerine izin verdi ve Hantili kirliliği Hattuşa'ya getirdi." Haas, 2008, s. 27.

Kuş gözlemleri geleceği bilme konularında çeşitli anlamlara gelerek kullanılmıştır. Askeri sefer sırasında Şeytan kuşunun gürölmesi ordu için kötü bir işaret sayılmış ve neredeyse kirlilikle eř anlama gelmiřtir⁴⁴. Bundan dolayı ordunun da arınma ritüeli ile kirlilikten kurtarılması gerekmiştir.

II. Murşili'nin Yıllıkları'nın on dokuzuncu yılında Takaşta üzerine yapılan askeri sefer sırasında gürölün kuş, Takaşta'lıların krala pusu kurdukları işareti olarak yorumlanmıştır. Daha sonra gürölün kuştan olumlu işaretler alınmasından sonra kral ilerlemeye devam edebilmiřtir⁴⁵. Bu metinde gürölün kuş ise Hitit kralını ve belki de Hitit ordusunu pusudan kurtarmıştır.

Hitit askeri hayatında kuş gözlemi kehanetleri haricinde diğer kehanet türlerinin de uygulandığı yazılı belgelerde tespit edilmiştir. II. Murşili'nin Yıllıkları'nda devlet yönetiminde söz sahibi olan büyükler krala, askeri seferden önce kuş gözlem kehanetlerinin yanında KIN kehanetlerini de uygulamasını tavsiye etmişlerdir. Ayrıca hayvan iç organlarının incelenmesi yoluyla yapılan kehanet de Hitit ordusu için uygulanmıştır. Ordunun Haharwa Dağı'na tırmanması ile ilgili yapılan iç organları kehanet soruşturmasında Fırtına Tanrısının bu ilerlemeyi istemediği sonucuna ulařılmıřtır⁴⁶.

Savaş Esirleri, Ganimetler ve Bazı Sunuların Kullanımı

Eskiçağ dünyasında savaşlardan elde edilen kazanımların en önemlileri ganimetler ve esirler olmuşlardır. Hititler tarafından savaşlardan elde edilen esirler köle olarak ağır işlerde kullanılmış, güç göstergesi olarak da siyasi ilişkide bulunan krallara hediye olarak gönderilmiştir. Bazı esirler ise dini hayatta kullanılmıştır. Onların bu kullanımları genellikle insan kurbanı gerektiren dinsel faaliyetlerde gürölmüştür.

Tapınak personelleri ve görevlileri için çeşitli talimatlar içeren bir belgede, kral için gerçekteştirilecek olan yedek ritüelde köle kullanılmıştır. Bu kölenin de kral gibi giyinmesi, yemesi içmesi gerektiği belirtilmiřtir⁴⁷. Başarılı bir askeri seferden sonra dönüş yolunda salgın hastalığın ortaya çıkmasından dolayı kralı korumak için yapılan ritüelde, salgına neden olan gücün tanrı mı yoksa tanrıça mı olduğu bilinmediği için, düşman topraklarından alınan bir erkek ve bir kadın kullanılmıştır. Yedek olarak kullanılacak esirlere kralın kıyafetleri giydirilmiş ve veba salgınına sebep olan tanrı ya da tanrıçanın bu yedek olarak kullanılan esirle memnun olması istenmiştir (Bryce, 2004, s. 206). Sonrasında ise yedek olarak kullanılan esirler tekrar düşman topraklarına salınarak vebayı düşman topraklarına geri gütörmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. II. Murşili askeri seferdeyken yaşanan güneş tutulması kralın ölümine işaret olarak yorumlanmıştır. Bundan dolayı kral, bu kötü kaderinden kaçmaya çalışmış ve bunun için de bir savaş esirini kendi üzerine gelecek olan ölüme alması için kendisi yerine kral olarak atamıştır (Hoffner, 1987, s. 259). Ancak yapılan kehanet soruşturmalarında tutulmanın II. Murşili için kötü kadere işaret etmediği öğrenilmiştir.

Hititlerin savaşlardan en önemli kazanımlarından birisi bazı durumlarda uygulanan tanrı transferi olmuştur. Hititler bazen ele geçirdikleri ölkelerin tanrılarını/heykellerini kültleri ile birlikte kendi memleketlerine getirmişlerdir. I. Hattuşili, güneydoğuya yaptığı seferlerin birinde Haşşu kentine saldırmış ve hem kenti hem de kentin zenginliklerini savaş ganimeti olarak ele geçirmiştir. Ayrıca kentte bulunan ve tüm kuzeybatı Suriye topraklarında tapınım gören Halpa'nın Fırtına Tanrısının heykelini de Hattuşa'ya getirmiştir (De Martino, 2006, s. 39). I. Murşili döneminde de benzer şekilde tanrı kültlerinin Hitit ölkesine taşındığı tespit edilmiştir. II. Murşili'ye ait olan hem veba hem de düşmanlar için yazdırılan bir dua metninde geçmişe atıfta bulunularak Halpa ve Babil tanrılarının Hitit ölkesine taşındığı belirtilmiřtir⁴⁸. Hitit krallarının ele geçirdikleri ölkelerin tanrılarını getirmesi bir güç göstergesi olmuştur ve bu güç gösterisi neredeyse tüm antik Yakındağu uygarlıkları tarafından gerçekteştirilen bir uygulama olmuştur.

⁴⁴ KBo 23.8 9 – 18: “Eğer bir askeri sefere gidersen ve (birisi) Şeytan kuşu (kötü işaret) gürürse, bir erkek keçi ve bir yavru köpeği dışarıya gütöreceksin ve onlar yavru köpeği ikiye bölecekler. Her iki tarafa yarısını koyacaksın. Benzer şekilde keçi yapacaksın. Pişirilmış ve pişirilmemiş yağı birlikte karşıracaksın ve uzağa fırlatacaksın.” Collins, 1990, s. 213.

⁴⁵ KBo 5.8 öy. I 12–23: “ve şimdi Yüce Fırtına Tanrısı, efendim, önüme yürüdü ve beni kötü güçlere terk etmedi, beni güvencesine aldı! Takaşta'ya askeri sefere gittiğim zaman bir kuş beni durdurdu ve ben de (askerlerin) yürümesini durdurdum çünkü Takaşta'lılar bana pusu kurmuşlardı. (İlerlemeye) tereddüü ettiğim zaman Takaşta'lı yardımcı birlikler dağıldı ve beni pusuya düşüremediler. Fakat Takaşta yardımcı birlikleri dağıldığı zaman, kuş, benim ilerlememe için verdi ve ben Takaşta'ya gittim.” Haas, 2008, s. 135; Ünal, 2013, s. 469.

⁴⁶ “[Ordunun] bızlı bir şekilde Haharwa Dağlarına tırmanması ile ilgili: Eğer, Majeste ve bize, şiddetli şimşekler, fırtınalar, şiddetli yağmurlar korkutmıyıp ordu Fırtına Tanrısı tarafından vurulmayacaksa et işaretleri olumlu olsun, fakat ikincisi olumsuz! Her iki (kehanet buluntuları) olumsuz?” Haas, 2008, s. 103, 115, 116.

⁴⁷ CTH 264 §2 22 – 26: “Köle efendisinin önüne getirildiği zaman o yıka(tılır), ve ona temiz (kıyafetler) giydirilir. Ya ona yiyecek ya da içecek verir çünkü onun efendisi genellikle yer veya işer, onun rubunda rahatlar ve o, (köleyle) yer değiştirir.” Taggar – Cohen, 2006, s. 71.

⁴⁸ CTH 376.A §8 (A ii 45 – 55 [43 – 48]: “Geçmişe Hattı, Arinna'nın Güneş Tanrısının yardımıyla çevresindeki düşmanları bir aslan gibi parçalamıştır. Daba fazlası Halpa ve Babil yıkılmış ve onların gümiş, altın gibi malları ve tüm memleketlerin tanrıları Arinna'nın Güneş Tanrısının önüne sıralanmışlardır.” Singer, 2002, s. 52, 53.

Savaşlarda tanrının taşınması, esir elde edilmesinin yanında çeşitli ganimetler de ele geçirilmiştir. Elde edilen bu ganimetlerin bazıları tanrılara sunu için alınmıştır. I. Hattuşili, Yıllıkları'nda Zalpa kenti üzerine yaptığı seferden sonra Arinna'nın Güneş Tanrıçası için savaş ganimetleri aldığını belirtmiştir⁴⁹. II. Tuthaliya, batıda kendisine karşı büyük bir tehlike oluşturan Aşşuwa konfederasyonunu mağlup ettikten sonra savaşta yardımcılarından dolayı Fırtına Tanrısı için üzerinde kralın zaferini ve sunulduğu tanrının adını yazan bir kılıç sunmuştur⁵⁰. Son Hitit kralı olarak da bilinen II. Şuppiluliuma da Tarhuntaşa üzerine sefer yapmış ve aldığı galibiyetten sonra tanrılara sunular yaptığı Güneykale yazıtında anlatmıştır⁵¹.

Savaşlardan elde edilen ganimetlerden tanrılara yapılan sunular sadece Hitit kralları tarafından gerçekleştirilmemişlerdir. Hitit kralları yendikleri memleketlerin krallarını da Hitit tanrılarına sunu olarak vermek üzere onları haraca zorlamışlardır. II. Şuppiluliuma Kıbrıs olduğu tahmin edilen Alaşiya'yı ele geçirdiği zaman Alaşiya kralı Pidduri'yi Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve Zippalanda'nın Fırtına Tanrısına sunu vermeye zorlamıştır⁵². Belki de böylece Hitit tanruları da ele geçirilen yerlerdeki tanrılardan üstün konuma gelmiştir.

Silahların Kullanımı

Eskiçağ'ın birçok toplumunda olduğu gibi Hititlerde de silahlar kutsal olarak kabul edilmişlerdir. Bu kutsallığının sebebi diğer medeniyetlerin birçoğunda olduğu gibi silahların tanrılar tarafından verildiğine inanılması olmuştur. Hitit yazılı belgelerinde de bu inanç tespit edilmiş ve onlar da silahların tanrılar tarafından verildiğine inanmışlardır⁵³.

Eski Yakındoğu toplumlarında krallar genellikle ordunun da komutanı olarak askeri sistemin en üst noktasını oluşturmuşlardır. Hitit toplumunda da krallar benzer şekilde ordunun baş komutanı olmuşlardır. Hitit krallarının ordunun baş komutanı olmalarına rağmen sanat eserlerinde savaşta tasvirleri neredeyse yok denilebilir (Lorenz ve Schrakamp, 2011, s. 131). Bazı kabartmalarda kılıç, ok, mızrak gibi silahlarla tasvir edilmeleri hem savaşçı yönlerini hem de siyasi otoritelerini vurgulamak için yapılmış olabilir.

Hititlerin asker alma ritüelleri olarak bilinen ritüellerinde savaş aletleri kullanılmıştır. Bu ritüel uygulamasında kadın kıyafetleri ve aynasını getirmişlerdir. Ritüel için getirilen savaş oklarını kırıldıktan sonra da kim krala ihanet eder ve yemini çiğnerse bu oklar gibi kırılın, kadına çevrilsin demişlerdir (Bryce, 2010, s. 84). Kadın eşyalarını alacak olması ve kadına çevrilmesinden dolayı da savaşma gücünü kaybedeceği düşünülmüştür.

Savaş öncesinde de düşmanı kolayca mağlup etmek için ritüeller yapılmıştır. Bu ritüellerin amacı düşman askerlerinin erkekten kadına dönmesi olmuştur. Bu doğrultuda ritüelde kadın kıyafeti, ayna gibi eşyaların yanı sıra savaş aletleri de kullanılmış ve savaş aletleri kırılarak analogi yapılmıştır (Oettinger, 1976, s. 11 – 13). Böylece Hititler büyüsel bir yola başvurarak düşman askerlerinin savaşma yetilerini kaybettirip savaş kazanmayı amaçlamışlardır.

Hititlerin askeri seferleri başladığında yani askerler düşman topraklarına girdiği zaman Hurrili kadın Azarri'nin ritüelinde Hitit askerleri, arabaları ve silahları yağlanmışlardır⁵⁴. Benzer bir ritüelde bu kez savaş aletlerinin yağlanması ordu komutanı tarafından gerçekleştirilmiştir⁵⁵. Yağın büyüsel olarak koruyucu rolü

⁴⁹ CTH 4 §2 A i 9 – 11: “[ondan sonra] Zalpa (kentine) gittim ve onu yıktım. Onun tanrılarını ve üç adet tabtarenamı aldım ve onları Arinna (kentinin) güneş tanrıçası için taşıdım”. Beckman vd., 2006, s. 219.

⁵⁰ Kılıcın üzerindeki çivi yazılı yazıt şu şekildedir: “Büyük Kral Duthalia Aşşuwa memleketini yendiği (dağattığı) zaman bu kılıçları efendisi Fırtına Tanrısına sundu”. Ünal 1993, s. 727; Cline, 1996, s. 138.

⁵¹ Güneykale Yazıtı: §13 - §18: “(sonra) düşmanı yendim, Ben, Şuppiluliuma, Büyük Kral, Tarhuntaşa'da bit yönetim [oluşturdum], ve sonra ben düşmanı yendim. Savaş arabaları aldım. (ve) Tarhuntaşa(da) kent(ler) kurmadım. Fakat tüm kentleri (bu) kente bağladım. Tanrılara libasyon(lar) yaptım. Aynı yıl burada tanrı için sunu çukuru yaptım.” Woudhuizen, 2004, s. 85.

⁵² KBo 12.38 3 – 16: “[Alaşiya'nın kralı], karılarıyla, çocuklarıyla [ve onun ...] aldım; tüm malları, [gümüşleri a]ltınlar ve tüm esir edilmiş insanları, yerlerinden edip onları Hattuşa'ya [getirdim]. Alaşiya Ülkesini [esir et]tim ve haraç verir hale getirdim; ve [b]u? haracı onlara zorladım: [...?] Alaşiya kralı ve Pidduri için, bu haraç Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın rabibi Büyük Kral, Tabarna'nın (alacağıdır): [(bir miktar)] altın, 1 talent bakar, 3 seah gayatım Arinna'nın Güneş Tanrıçası için; [(bir miktar)] altın, 1 talent bakar, 3 seah gayatım Zippalanda'nın Fırtına tanrısı için;” Güterbock, 1967, s. 77.

⁵³ CTH 385.10 §6 (ii 4 – 11): “O savaşlarda kullanılmaya hazır silahları verdi, cesur mızrak söyledi: “Düşman yabancı memleketlerin toprakları kral tarafından cezalandırılın ve malları, gümüş ve altınları tanrıların kenti Hattusa ve Arinna'ya getirsin!” Singer, 2002, s. 25, 26. Hititlerdeki bazı silah ve savaş teçhizatlarının dinsel ve askeri hayattaki kullanımları için bkz. Savaş, 2014.

⁵⁴ KUB 30.42 14 – 18: “Hurrili bekim Azarri'nin kaliteli yağın ilk tableti: Askerler düşman kentine hareket ettikleri zaman, Kadın (Azarri) bunların üzerine bilyü yapar ve askerleri, atlarını, arabalarını ve silahlarını yağlar.” Vigo, 2014, s. 28.

⁵⁵ KUB 30.42 öy. 1 11 – 14: “Ordunun önüne geçen ordu komutanı I.DUG.GA (kaliteli yağ) ile sibirle tedavi ettikten sonra ordu komutanı sürer. Atlarına, arabasına ve bütün savaş aletlerine sürer.” Sir Gavaz, 2012, s. 125.

göz önüne alındığı zaman savaşta askerleri ve silahları korumak için bu ritüellerin gerçekleştirildiği söylenebilir.

Askeri sefer sırasında ordu içerisinde salgın hastalık ortaya çıktığı zaman Hititler ritüellerle bu salgını yok etmeye ve tanrıları yatıştırmaya çalışmışlardır. Böyle bir olay karşısında Dandanku tarafından yapılan ritüelde kullanılan malzemeler arasında otuz ok ve bir yay da yer almıştır. Salgın hastalık sembolik olarak bir eşeğe yüklenerek gönderildikten sonra ok ve yay kullanılarak düşman topraklarının bu şekilde ok yağmuruna tutulması dilenmiştir⁵⁶.

Savaş sırasında çeşitli silahlar kullanılarak yapılan ritüellerden birisi Eski Krallık dönemine tarihlendirilen Urşu kuşatması sırasında gerçekleştirilmiştir. Zababa'nın şarkısının eşliğinde savaş ekipmanlarını (miğfer vb.) kadın eşyaları ile (saç tokası vb.) yer değiştirerek düşmanın savaş gücünün yok olmasını amaçlamışlardır (Haas, 1994, s. 364, 365; Beckman, 1995, s. 26). Büyük bir ihtimalle kuşatma sırasında birçok girişimde bulunan Hitit ordusunun kenti ele geçirememesi Hitit kralını sınırlendirmiştir. Bundan dolayı da büyüsel yollarla rakibi zayıflatmak istemişlerdir.

Savaş aletleri Hititlerin savaş olmayan dönemlerde yapılan bazı dinsel aktivitelerde de kullanılmıştır. Bu dinsel aktivitelerin birinde ritüel gösteri savaşı gerçekleştirilmiştir. Bu savaş metal silahlar kullanan Hititler ile kamıştan silahlar kullanan Maşa adamları arasında yaşanmış ve bu ritüel savaşının sonucunda Hititler kazanmıştır (Gurney, 1977, s. 27). Bryce tarafından ritüellerde yapılan bu türden ritüel savaşı ve diğer sportif faaliyetler askerlerin boş zamanları için yapılan talimler olarak da yorumlanmıştır (Bryce, 2004, s. 191; Bryce, 2010, s. 84). Ayrıca bunun gibi ritüel savaşlarının Hitit ordusunun kutsanması için de yapılmış olabilir.

Hititlerin en önemli bayramlarından birisi olan Nuntarriyaşa bayramı kutlamalarında ŞUKUR-mızraklı insanlar Koruyucu Tanrı'nın bayramını kutlamışlardır. Ayrıca yine bu bayramın kutlamaları sırasında Hatti dilinde şarkılar söylenirken *Mari-mızrakları birbirlerine çarpıştırılmıştır*⁵⁷.

Anniwiyanni tarafından gerçekleştirilen ritüelde cinsel gücü olmayan bir kişinin cinsel gücünün tekrar geri kazandırılmasının amaçlandığı bilinmektedir. Bu doğrultuda ritüelde, ritüel sahibine ilk başta kadın eşyaları verilmiş daha sonra da bu eşyaların yerine savaş aletleri verilerek masanın üzerine mavi yüne sarılmış yay koyulmuştur (Sturtevant, 1927, s. 7). Cinsel gücün yerine getirilmesi için yapıldığı bilinen bu ritüelin Haas tarafından savaş gücünün de geri getirilmesi için yapılmış olabileceği belirtilmiştir (Haas, 2008, s. 52).

Sonuç

Hayatlarının her anında dine büyük bir önem veren Hitit toplumu için savaş dönemlerinde ve savaşlarında din çok önemli bir konumda olmuştur. Hitit kralları tanrılarına bağlı olmuşlar ve onların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır.

Hititlerin yapmış oldukları savaşların sebepleri incelendiği zaman bu sebeplerin arasında din neredeyse yok denecek kadar az olmuştur. Bir iki küçük örnek dışında (adalar – Kaşka tanrıları) dinin Hititler için savaş sebebi olmadığı söylenebilir. Çünkü tarihi neredeyse savaşlar tarihi olarak nitelendirilebilecek kadar çok savaş yapmış olan toplumda bu bir iki sebep oransal olarak diğer sebeplere göre çok azdır.

Hitit dini inanç sisteminde birden fazla savaş tanrısı tespit edilmiştir. Son dönemlerine ait olan kült metinlerinde geçen savaş tanrıları veya savaşçı özellikleri öne plana çıkan tanrısal varlıklardan bazıları İstar, Ninatta ve Kulitta, Marduk, Haşammili, Zababa, Hatti'nin Zababa'sı, Ordunun Zababa'sı, Harnunnuwa kentinin Zababa'sı, Illaya kentinin Zababa'sı, Kizzuwatna'nın Zababa'sı ve Iyarri olmuşlardır. Tarihi süreçleri boyunca çok sayıda savaş gerçekleştirmiş olan toplumun çok sayıda savaş tanrısı veya savaşla ilgili tanrıları olmalarına rağmen baş tanrı Fırtına Tanrısı olmuştur. Baş tanrı olmanın haricinde bu tanrılar arasında III. Hattuşili'nin Koruyucu Tanrıçası İstar'ı hariç tutarsak neredeyse Koruyucu Tanrı dahi olamamışlardır. Yazılı belgelere göre de savaşlarda ön plana çıkan tanrılar olarak da kayıt edilmemişlerdir.

⁵⁶ CTH 425. 2 §7 21 – 22: “Ayrıca, otuz ok, bir yay, bir eşek, altı bardak, bir GİR.G N gemisi, bir su kabı, bir kap. - Bir kere her şeyi ayarladı.” §9 61 – 65: “O zaman yayı gerersin (ve) bir oku aşağı indirir. O (= ritüel üracı?) Ama (diğer) okları önüne atar. (ve) diyor ki: “Tanrım, düşman toprağı bu okla bombardıman etmeye devam et.” Kömürcü, 2019, s. 80.

⁵⁷ KBo 39.63 + IBoT 4. 81 + KBo 3.25 + KUB 10.48 ay. III A 7 – 10: “NIN.DINGIR rahibesi onun bayramı için Koruyucu Tanrının Tapınağı'na gelir. tabdumar- eşyalarını beraberinde getirir. Zıparwa tapınağında ama tıhukanti- büyük bir kutlama yapar. ŞUKUR mızraklı insanlar da Koruyucu Tanrının bayramını kutlar.” KUB 11.34 ay. IV 10 – 12: “[tapar]waşu ekmeğı paylaştırdığında Anunnuwa adamları Hatti [dilinde] şarkı söylerler. Mari mızrakları birbirlerine çarpıştırılır.” Nakamura, 2002, s. 39, 232.

Bu savaş tanrılarına kıyasla Fırtına Tanrısı, Arinna'nın Güneş Tanrıçası, İstar, Nerik'in Fırtına Tanrısı gibi tanrısal varlıklar savaş alanlarında ve yazılı belgelerinde çok daha fazla varlık göstermişlerdir.

Din ve tanrılar doğrudan savaş sebebi olmasalar da savaşlarda etkin bir konumda olmuşlardır. Hitit kralları askeri seferlere çıkacakları zaman tanrılarının düşüncelerini göz önüne almışlardır. Onların uygun gördükleri zamanlarda da sefere çıkmışlardır. Askeri faaliyetleri ile ilgili yazılı belgelerinde tanrıların önünde koştuğunu, tanrıların sayesinde savaşlardan galip ayrıldıklarını belirtmişlerdir. Yani aslında hem geleceklerini hem de savaşlardaki başarılarını tanrılara bağlamaktan geri kalmamışlardır. Sefer sırasında yaşanan ve kendilerine avantaj sağlayan doğa olaylarını bile tanrılarıyla ilişkilendirmişlerdir. Savaşlardan sonra yapılan antlaşmalarda onları şahit göstererek kendilerinin sağlayamayacağı korku ve itaati onlar aracılığı ile sağlamaya çalışmışlardır.

Savaşlarda tanrılarla ilgili dikkat çeken önemli bir nokta da cezalandırma işlemleri veya dilekleri olmuştur. Hitit kralları tanrılarından düşman ile savaş halindeyken onları cezalandırmalarını istemişlerdir. Ancak yine savaş halinde iken kendi ordusundaki başarı göstermeyen komutan ve askerlerin de cezalandırılmasını tanrılardan beklemişlerdir. Halbuki Hitit kralları, savaşlarda yeterli performans göstermeyen komutan ve askerleri, kendisi savaş alanında olmasa bile kendi adamları aracılığıyla onları cezalandırabilecek güce sahip olmuşlardır. Ancak buna rağmen bazı durumlarda tanrılarından onları cezalandırmasını istemiştir.

Tanrılar adına kutlanan bayram ve ritüeller savaş dönemlerinde bile önemlerini korumayı başarmıştır. Hitit kralları bazen sefer öncesinde bazen de seferden döndükten sonra bayram ve ritüelleri gerçekleştirmişlerdir. Ertelenemeyecek durumlarda da seferde olsalar bile bir yerlerde konaklayarak bayram ve ritüel uygulamalarını yerine getirmişlerdir. Kralların bu kutlamaları askeri seferlerde bile aksatmamaya çalışmaları, tanrıların öfkesinden kurtulmak için olmuştur çünkü öfkelenen tanrının ordunun savaş alanından mağlup ayrılabilmesini sağlayacağı ya da salgın hastalık çıkarabileceğine inanmışlardır.

Sefer sırasında orduda çıkan salgın hastalıklar Hitit ordusu ve kralın en çok korktuğu şeylerden birisi olmuştur. Çeşitli sebeplerden dolayı ordu içinde salgın hastalık ortaya çıktığı zaman bu salgını tıbbi metodlarla durdurmaya çalışmamışlardır. Onlar salgını yok etmek yerine dinsel ve büyüsel işlemlerle çeşitli ritüeller gerçekleştirerek düşman topraklarına göndermenin yollarını aramışlardır.

Savaşlardan elde ettikleri esirlerin bir kısmını da büyük bir ihtimalle insan kurbanı gerektiren yedek kral ritüeli, günah keçisi gibi ritüellerde kullanmak üzere ayırmışlardır. Elde edilen ganimetlerin de bir kısmını tanrılar için alarak onlara sunmuşlardır. Hatta Hitit kralları kendi tanrılarına sunu yapmaları için mağlup ettikleri kralları da zorlamışlardır.

Hitit askeri alanlardaki ritüellerde dikkat çeken önemli noktalardan birisi de silahların kullanımıyla ilgili olmuştur. Silahlar, askeri sefer öncesinde gerçekleştirilen askere alım ritüeli, düşmanın savaşma gücünün kaybedilmesiyle ilgili ritüellerde görülürken savaştan sonraki ritüellerde görülmemiştir. Bundan dolayı tanrılar tarafından verildiğine inanılan silahların savaşma gücünü temsil ettiği de düşünülmüştür.

Hititler dinsel sebeplerle savaş meydanına giderek düşmanla karşılaşmamış olsalar da din ve tanrılar savaşlarının önemli bir parçası olmuştur. Seferden önce başlayan dinsel işlemler sefer sırasında ve sonrasında da devam etmiştir. Bundan dolayı Hitit savaşlarında dinin savaş sebebi yani başlangıç nedeni haricinde anlaşmalarda, silahların kullanımında tanrıların kutsaması ya da tanrılardan haber ve yetki almak için düzenlenen kehanet ve ritüeller gibi neredeyse tüm alanlarda etkili olduğu söylenebilir.

Etik Beyan

"Hitit Savaş Dönemlerinde Dinin Kullanımı" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma için etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Arıkan, Y. (2003). Hitit çivi yazılı belgelerinde *šubha*- "(düz) dam, çatı" ve onun dinsel ve sosyal hayattaki yeri. *Archivum Anatolicum – Anadolu Arşivleri*, 6(2), 11 – 57.
- Başol, S. (2006). *Hitit askeri teşkilatı ve sefer organizasyonu* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Beal, R. H. (1992). *The military organization of the hittite*. Text Der Hethiter. 20. Heidelberg: Winter.

- Beckman, G. (1995). The siege of uršu text (cth 7) and old hittite historiography. *Journal of Cuneiform Studies*, 47, 23 – 34.
- Beckman, G. (1996). *Hittite diplomatic texts*. Atlanta Georgia: Society of Biblical Literature Scholar Press.
- Beckman, G., Goedegebuure, P., Hazenbos, J. ve Cohen, Y. (2006). Hittite historical texts I. In M. W. Chavalas (Eds). *The ancient near east historical sources in translation* (pp. 215 – 252). Malden: Blackwell Publishing.
- Bryce, T. R. (2004). *Life and society in the hittite world*. Oxford: Oxford Univeresity Press.
- Bryce, T. R. (2005). *The kingdom of the hittites*. Oxford: Oxford University Press.
- Bryce, T. R. (2010). The hittites at war. In J. Vidal (Edt). *Studies on war in the ancient near east collected essays on military history* (pp. 67-86). Münster: Ugarit – Verlag.
- Case, S. J. (1915). Religion and war in the graeco-roman world. *The American Journal of Theology*, 19(2), 179-199.
- Cline E. H. (1996). Aşşuwa and the achaeans: the mycenaean sword at hattuşas and its possible implications. *The Annual of the British School at Athens*, 91, 137 – 151.
- Collins, B. J. (1990). The puppy in hittite ritual. *Journal of Cuneiform Studies*, 42(2), 211-226.
- De Martino, S. (2006). *Hititler* (Çev: E. Özbayoğlu). Ankara: Dost Kitabevi.
- De Martino, S. (2013). Din ve mitoloji. İçinde M. Doğan Alparşlan – M. Alparşlan (Eds), *Hititler bir Anadolu imparatorluğu* (ss. 410-431). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Diñçol, A. M. (1982). Hititler. *Anadolu uygarlıkları ansiklopedisi*, I, (ss. 17-120). İstanbul: Görsel Yayınevi.
- Diñçol, A. M. (1985). Aşşella rituali (cth 394) ve Hititlerde salgın hastalıklara karşı yapılan majik işlemlere toplu bir bakış, *Belleten*, 49(193), 1-40.
- Götze, A. (1967). *Die annalen des mursiliş*. Leipzig: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Gurney, O. R. (1977). *Some aspects of hittite religion*. Oxford: Oxford University Press.
- Gurney, O. R. (2001). *Hititler* (Çev. P. Arpaçay). Ankara: Dost Kitabevi.
- Guterbock, H. G. (1956). The deeds of suppiluliuma as told by his son, mursili II (continued). *Journal of Cuneiform Studies*, 10(3), 75-98.
- Guterbock, H. G. (1964). A view of Hittite literature. *Journal of the American Oriental Society*, 84(2), 107-115.
- Guterbock, H. G. (1967). The Hittite Conquest of Cyprus Reconsidered. *Journal of Near Eastern Studies*, 26(2), 73-81.
- Haas V. (1994). *Geschichte der bethitischen religion*. Leiden: Brill.
- Haas, V. (2008). *Hethitische orakel – vorzeichen und abwehrstrategien ein beitrug zur hethitischen kulturgeschichte*, Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Hoffner, H. A. Jr. (1966). Symbols for masculinity and feminity: their use in ancient near eastern sympathetic magic rituals. *Journal of Biblical Literature*, 85(3), 326-334.
- Hoffner, H. A. Jr. (1987). Ancient views of prophecy and fulfillment: Mesopotamia and Asia minor. *JETS*, 30(3), 257 – 265.
- Hoffner, H. A. Jr. (2009). *The letters from hittite kingdom*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Karauğuz, G. (2002). *Boğazköy ve Ugarit çivi yazılı belgelerine göre Hitit devletinin siyasi antlaşma metinleri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kayıklık, H. (2007). Din ve dindar bağlamında şiddet, savaş ve barış. İçinde 38. (ICANAS) *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika çalışmaları kongresi I*, (ss. 253 – 263).
- Kempinski, A. ve Koşak, S. (1982). CTH 13: the extensive annals of Hattuşili P'. *Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University*, 9, 87 – 116.
- Kömürçü, A. (2019). *Hitit Krallığı'nda veba salgını ve etkileri (M.Ö. II. bin yılın ilk yarısı)* (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Kummel H. M. (1967). *Ersatzrituale für den Hethitischen köning*. Studien zu den Boğazköy Texten Heft 3, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Lorenz J. ve Schrakamp, I. (2011). Hittite military and warfare. In H. Genz & D. P. Mielke (Eds.), *Insights into hittite history and archaeology* (pp. 125 – 152). Leuven – Paris.
- Millington, A. (2013). Iyarri at the interface: the origins of Ares. In A. Mouton – I. Rutherford & I. Yakubovich (Eds.), *Luwian identities culture, language and religion between Anatolia and the Aegean* (pp. 543-566). Leiden: Brill.
- Mineck, K. R., Van den Hout, T. ve Hoffner, H., A., Jr. (2006). Hittite historical texts II, In M. W. Chavalas (Ed). *The ancient near east historical sources in translation* (pp. 253-279). Malden: Blackwell Publishing.
- Mouton A. ve Rutherford, I. (2013). Luwian Religion, a Research Project: The Case of “Hittite” Augury. In A. Mouton, I. Rutherford & I. Yakubovich (Eds), *Luwian identities culture, language and religion between Anatolia and the Aegean* (pp. 329-344). Leiden – Boston: Brill.
- Nakamura, M. (2002). *Das Hethitische nuntariyaşha-fest*. Oosten: Nederlands Instituut Voor Het Nabije.
- Neu, E. (1974). *Der Anitta – text*. Otto Harrassowitz Wiesbaden: Studien zu den Boğazköy – Texten.
- Oettinger, N. (1976). *Die militärischen eide der Hethiter*. Otto Harrassowitz – Wiesbaden: Studien zu den Boğazköy – Texten.
- Otten, H. (1988). *Die Bronzetafel aus Boğazköy: ein staatsvertrag Tuthalijas iv*. Otto Harrassowitz – Wiesbaden: Studien zu den Boğazköy – Texten.
- Popovski V. (2009). Introduction. In V. Popovski – G. M. Reicherg & N. Turner (Eds), *World religions and norms of war* (pp. 1 – 10). Tokyo New York Paris: United Nations University Press.

- Savaş, Ö. S. (2014). Silahlar: “Hitit tanrılarının ve krallarının gücü” II. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), ss. 227-253.
- Singer, I. (1998). From Hattusa to Tarhuntassa: some thoughts on Muwatalli’s reign. In III. *Hititoloji kongresi bildirileri kitabı*, ss. 535 – 543.
- Singer, I. (2002). *Hittite prayers*. Atlanta Georgia: Society of Biblical Literature.
- Singer, I. (2003). The treaties between Hatti and Amurru. In W. W. Hallo (Edt), *The context of scripture*, II (ss. 93-106). Leiden – Boston: Brill.
- Sir Gavaz, Ö. (2012). Hititçe çivi yazılı metinlerde geçen arabalar üzerine bir inceleme. *Ömer Çapar’a armağan*, Ankara: Hel Yayınları.
- Sturtevant, E. H. (1927). A Hittite tablet in the Yale Babylonian collection. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*. 58, ss. 5 – 31.
- Taş, İ. (2007). Hitit metinlerinde Maşa ülkesi. *Arkeoloji ve Sanat*, 125, 15-34.
- Taggar – Cohen, A. (2006). *Hittite priesthood*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Ten Cate, H. (1966). Mursilis' northwestern campaigns-additional fragments of his comprehensive annals. *Journal of Near Eastern Studies*, 25(3), ss. 162-191.
- Ünal, A. (1993). Boğazköy kılıcının üzerindeki Akadca adak yazısı hakkında yeni gözlemler. *Nimet Özgüç’e armağan*, ss. 727 – 730.
- Ünal, A. (2004). Çivi yazılı kaynaklara göre Hititler’de ve çağdaş eski Anadolu toplumlarında müzik, dans, eğlence ve akrobatik oyunlar. I. İçinde *Uluslararası tarihte Anadolu müziği ve çalgıları sempozyumu*, ss. 98-119.
- Ünal, A. (2013). Falcılık ve kehanet. İçinde M. D. Alparslan & M. Alparslan (Eds), *Hititler bir Anadolu imparatorluğu* (ss. 432 – 473). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Vigo, M. (2014). The use of (perfumed) oil in Hittite rituals with particular emphasis on funerary practices. *Journal of Intercultural and Interdisciplinary Archaeology*, 1, 25-37.
- Woudhuizen F. C. (2004). *Luvian hieroglyphic monumental rock stone inscriptions monumental from the Hittite empire period*. Innsbruck.
- Yiğit, T. (2006). Urşu kuşatması metni’nin yeniden değerlendirilmesi. *Anadolu*, 31, 43-55.

EXTENDED ABSTRACT

War has been a phenomenon that can be seen from the earliest times of human history. People have struggled with each other for various reasons since they started living on earth. This struggle has often ceased to be an individual struggle and has turned into a social movement.

According to the holy books, the struggle that can be described as the first war took place between Abel and Kabul. In the following periods, with the development of civilizations and technology, the causes of wars have both changed and increased. It is known that wars in ancient times may have been caused by reasons such as acquiring living space, capturing living materials such as food and drink, trade, pride in acquiring foreign lands, the ambition of the rulers, revenge, the soldiers' desire for victory and distracting them. As it can be noticed from the reasons mentioned, religion is not among the causes of wars in the early periods of history. This does not mean that religion was not a cause of war in ancient times, but it can be said that it was a cause to a very small extent compared to other reasons.

Wars have an important place in Hittite history. When we look at the historical past of the Hittites, it is seen that they fought many wars. Hittite written documents do not give detailed information about the wars. However, the Hittite documents contain detailed information about the war and religious connection, religion in wartimes.

Although religion has an important place in the lives of ancient civilizations, it is not seen that religion is a cause of war in ancient history. Wars due to religion started to increase from the end of the Ancient Ages and increased especially during the Middle Ages.

In the Hittite religion, gods of war or divine beings with warrior features were included. Iştar, Ninatta- Kulitta, Marduk, Haşammili, Zababa, Zababa of Hatti, Zababa of army, Zababa of Harnunnuwa city, Zababa of Illaya city, Zababa of Kizzuwatna were important war deities of the Hittite religion according to cult texts of Tuthaliya IV. Although the Hittites had many war-related gods, the chief god was the Storm God. If we exclude Hattuşili's III Protective Goddess Iştar, they almost could not even become a Protective God.

The Hittite kings sometimes felt the need to get the approval of the gods through prophecy or stated in their written documents that they acted with the approval of the god before going to war. They believed that they got the victory they won on the battlefields thanks to the gods. As the Hittites attributed their success in wars to the support of the gods, they also attributed their failures to the lack of support of the

gods or their punishment. They believed that peace was created by the gods after wars. They tried to provide their assurances by witnessing their gods to their treaties.

Hittite kings wanted to punish some of their commanders who failed during the war. However, they did not carry out this punishment process themselves. The Hittite king did not do it himself, although he had the power and authority to punish the unsuccessful commander. He complained to God about this situation and waited for God to punish him.

Feasts and rituals celebrated for the gods have managed to maintain their importance even in times of war. Hittite kings performed feasts and rituals sometimes before the campaign and sometimes after returning from the campaign. Even if they were on a trip, they performed their festive and ritual practices by staying somewhere. This situation can be explained by the fact that the Hittite kings were afraid of the anger of their gods.

While the Hittite army was on the campaign, the soothsayers joined the campaign with the army. The prophecies to be made before the expedition, during the expedition, and on the way back were the duties of these oracles. In addition, these oracles were not only responsible for divination works, but also for neutralizing the threats that may arise through various rituals and spells.

Epidemics in the army during the campaign were one of the most feared by the Hittite army and the king. Instead of destroying the epidemic, they sought ways to send it to enemy lands by performing various rituals with religious and magical processes. Thus, with the support of their gods, they tried to get rid of the epidemic disease.

They also reserved some of the captives they obtained from the wars to be used in rituals such as the reserve king ritual, and scapegoat, which probably required human sacrifice. They took some of the booties for the gods and presented them to the gods.

The Hittites generally included the gods in the pantheons of other societies, especially the gods of the countries they conquered after the wars, into their pantheon. This situation was seen as one of the biggest reasons for the increase in the number of gods in the Hittite pantheon.

The Hittite army had to be purified by ritual after the campaigns in which the Hittite army was defeated. Because the Hittites thought that God gave the defeat and that the defeated Hittite army was dirty because they took the curse of God. Therefore, after the war, they performed a purification ritual for the army before they arrived in the Hatti country.

The use of weapons was one of the important points in the rituals in the Hittite military areas. Weapons are seen in the rituals of recruitment performed before the military campaign, and the loss of the enemy's fighting power, but not in the rituals after the war. For this reason, the weapons believed to be given by the gods were also thought to represent the fighting power.

War tools were also used in some religious activities of the Hittites during non-war periods. The ritual demonstration warfare was carried out in one of these religious activities. This war took place between the Hittites, who used metal weapons, and the Maša men, who used reed weapons, and as a result of this ritual war, the Hittites won.

Although the Hittites did not encounter the enemy by going to the battlefield for religious reasons, religion and gods became an important part of their wars. Religious processes that started before the military campaign continued during and after the military campaign. Therefore, it can be said that in Hittite wars, religion was effective in almost all areas, except for the cause of war, that is, the beginning, in agreements, in the use of weapons, in the use of weapons, or in prophecy and rituals organized to receive news and authority from the gods.